

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆ ԱՆՑՆՈՒՄ Է

ՍԱՅՐ ԱԹՈՌ-ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆՈՎ

Հարգանքը մարդկային ամենապարզ հարաբերությունների հիմքն է: Առավել ևս, երբ հարգանք ես ընծայում անցյալի հիշատակներին, ցանկանում ես այդպիսով նախ վերաբերմունք ճշտել անցյալի նկատմամբ, ապա որդեգրել մի ուղղություն կամ ճանապարհ, որով պիտի անցնես նաև դու:

Այս իմաստով են հիշատակվում և տոնակարգի մեջ մտնում պատմական դանազան իրադարձություններ, առանձնանում իրենց նշանակությունը և ժամանակների վրա իրենց թողած հետքով: Ըստ էության տոներ կամ տոնակատարությունն այլ բան չէ, եթե ոչ հարգանքի պարզագույն դրսևորում կատարվածի հանդեպ, երկրորդ՝ անուղղակի կամ ուղղակի քարոզչություն, դաստիարակության լավագույն առիթ, մտածողության ձևավորման ամենագեղեցիկ դասաժամ: Վերհուշը՝ ապրումն՝ վերհուշը մարդու հոգում վերակենսավորում է այն բարի բոլոր զգացումները, որոնք կարող են մաքրել Հայրենիքի, ազգի, ժողովրդի, մեկ խոսքով՝ սերունդների կյանքը կանգնեցնելով նոր իրագործումների առջև:

Մեր Հայրենի Պետությունը մեն շուքով նշեց Սարգարապատյան հերոսամարտի 80-ամյա հորեյյանը՝ մեկ անգամ ևս վերակոչելով, պանծացնելով և արժանին մատուցելով մեր այսօրը պատրաստած հերոսներին: Իրավամբ, ստեղծվել էր կառավարական մակարդակով հանձնաժողով՝ պաշտպանության նախարար պրն. Վազգեն Սարգսյանի գլխավորությամբ, կատարվեցին Սարգարապատի հուշահամալիրի և թանգարանի վերանորոգության, տարածքի կանաչապատման, փողոցների մաքրման, կարգավորման և նմանաբնույթ լայնածավալ աշխատանքներ: Մայիսի 28-ին տեղի ունեցավ ՀՀ նախագահի այցելությունը Սարգարապատ, հրավառություն և ապահովվեց Համազգային տոնախմբության արտաքին դրսևորումը:

Սակայն, կարծում եմ, մեկ բան մոռացան մեր պետության հարգարժան այրերը, որ Սարդարապատի ճանապարհն անցնում է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնով: Ցավոք սրտի այդ մասին հիշվում է լուր աշխարհազբական դիրքի և ճանապարհային ցուցանակների չնորհիվ: Հասկանալի կամ անհասկանալի կերպով, զարմանալիորեն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի լիարժեք մասնակցությունը դուրս մնաց այս ամբողջ տոնակատարությունների ծրագրից: Ստեղծված հանձնաժողովում չկար մեկ հոգևորական, գոնե առ ի հիշատակություն Սարգարապատի դաշտ դուրս եկած այն հինգ հարյուր բարձրաստիճան և կրտսեր հոգևորականների, որոնք ոչ միայն ոգևորեցին Հայ մարտիկներին, այլև խաչն ու զենքն ի ձեռին ուղղակիորեն առաջնորդեցին դեպի թշնամու բանակը՝ որպես զորքի առաջամարտիկներ: Բայց այս մասին քիչ ավելի ուշ:

այլ մոտեցում, մեղմ ասած, կհանգեցնի անհաջող խաչասերման՝ իր բոլոր հետևանքներով՝ տեսակի անդիմուծությունից մինչև անպտղաբերություն։ Ասվածիս ամենացայտուն և պարզից էլ պարզ օրինակն այն է, որ առ այսօր պետական մակարդակով որևէ մոտեցում անգամ գոյություն չունի Թարգմանչաց և Վարդանանց տոնակատարությունների նկատմամբ, որոնք ապահով և հաստատապես հանգրվանել են եկեղեցական տոնացույցում։ Մի՞թե այս երկու իրադարձությունները, որ պատիվ կարող են բերել ցանկացած ազգի, առնչություն չունեն մեր լինելության հետ կամ էլ շատ երկրորդական և չգիտեմ որբորդական նշանակություն ունեն մեզ համար։ Ամեն ինչ այստեղից է սկսվում...

Ազգայինի նկատմամբ ունեցած նախանձախնդրությամբ Հայ եկեղեցին զանազան ներքին և արտաքին հալածանքներին տոկալով, մի տեսակ որպես յուրահատուկ պետություն մեծ ճիգերի գնով, «կանացիազգեստ, կղերական դիվանագիտություն» որակված գործելակերպով, կարողացավ պահպանել այս վերջին հոգակտորն ու իրավացիորեն այն փոխանցել Հայրենական իշխանութուններին։ Սարգարապատի հերոսամարտն ու 1920-30-ական թվականների գոյառջնացման տարիների ամենասարսափելի հալածանքները, զնդակահարություններն ու աքսորները ասվածի ամենավառ վկայություններն են, երբ դարձյալ ճակատագրական պահին ամենածանր հարվածը կրողը Հայ եկեղեցականությունն էր։

Այո՛, պետք է մոռանալ, որ Սարգարապատ էլ էր լինի, եթե Գևորգ Ե երջանկահիշատակ Հայրապետն իր վճռական կեցվածքով չկանգնեցներ փախուստի և նահանջի հոգեվիճակով պարուրված Հայ զորավարներին ու զինվորներին և ընդհանրապես ամբողջ ժողովրդին։

Տեղին է հիշել այդ անմահացնող դրվագը, երբ Թուրքական նվաճող հեղեղից խուճապի մատնված և օրհասական վիճակում Հայտնված զորավար Միլիկյանը որոշել էր Հայոց արյունաքամ բանակը տանել Կոտայքի և Սևանի բարձունքները, լեռնակռովով պայքարելու թշնամական հսկայածավալ բանակի դեմ՝ այսպիսով զիջելով և՛ երևանը, և՛ էջմիածինը, և՛ ամբողջ Արարատյան դաշտավայրը։ Այդ նպատակով մայիսի 20-ին եկել էր նաև Ամենայն Հայոց Հայրապետին առաջարկելու հեռանալ Մայր Աթոռից։ Պատվիրակության մեջ էին նաև այս իրադարձություններին լուելայն հետևող Արամ Մանուկյանն ու Պողոսբեկ Փիրումյանը։

Պատմական վկայությամբ, Գևորգ Ե Կաթողիկոսը մոռայված լսեց այս առաջարկը և, չթողնելով այլևս շարունակել, պոռթկաց՝ ասելով.

«Ա՛զգ հայոց, թուրքը, մեր բանական հոտի դարավոր թշնամին, մվաճել է Ալեքսանդրապոլը, շարժվում է դեպի սիրտը մեր երկրի, մեր հավատի, մեր կենսագորոթյան։ Գալիս է Արարատյան երկրի վրա։ Թուրքը կոտորած ու ավեր փոելով գալիս է, և մեր զորապետներն էլ այլ ելք չեն գտնում այդ աղետից, քան Հայոց Հայրապետին փախուստի մղել։ Նրանք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին առաջարկում են ոսոխի քերանին թողնել Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, մեր սրբարանները, հայ ժողովուրդը, հայրենի երկրի վերջին կտորը։ Առաջարկում են լքել այս բոլորը և սեփական կյանքը փրկել Բյուրականում կամ այլ անմատչելի

լեռնածերայի վրա: Ո՛չ և ո՛չ, հազա՛ր անգամ ո՛չ: Ես չեմ լքի մեր սուրբ նախնիներից ավանդված Մայր Աթոռը: Ես չեմ հեռանա Հայոց Առաքելական Եկեղեցու օջախից: Եթե հայոց գինվորությունն ու ինքը՝ հայ ժողովուրդը, չեն կարողանա թշնամու առաքիտացումը կասեցնել, եթե ի գործու չեն լինի փրկելու մեր սրբությունները, ապա թող ես նահատակվեմ հենց այստե՛ղ, շեմի վրա՝ Մայր Աթոռի, որի զահակալի պատիվն ունեմ մեր սուրբ նախնիների արդար բարեխոսությամբ և Աստուծո ռդորմածությամբ: Մի՞թե մենք չպիտի կարողանանք պահպանել մեր օջախի կրակը, մեր հավատի ջահը, մեր ազգային գոյի հիմքերը: Իսկ եթե եկել է վերջը, ապա այն ինչ ո՛ւ չընդունենք պատվով ու քաջությամբ և ոչ թե ռդորմելի գեոունի պես ոսոխի առաջ սողալով: Մեր պատմության անցյալ դարերը լիքն են քաջության օրինակներով, ներկված են նահատակների արյամբ: Դրանով չի սպառվել մեր արյունը, և չի կորսվել քաջությունը մեր շարքերից: Դարեր շարունակ հայոց ազգն այսպես է ապրել՝ իր ինքնության համար պայքարելով, իր վաղվա համար այսօր մեռնելով: Եվ որովհետև ով զաղափարի հետ է մեռնում, մեռնում է որպես հատիկը ցորյանի, ապա հատիկի մահով մոր կյանքը են ծնվում վաղ թե անագան: Դրա համար է, որ զանգվածային կոտորածներով ու մահերով հարուստ մեր կենսագրությունը չի ունեցել և երբեք էլ չպիտի ունենա վերջին վերջակետ: Ուրեմն էլ ինչ ո՛ւ դավենք ապրելու և գոյատևելու մեր ազգային կերպին: Ինչ ո՛ւ ազգովին չբարձրանանք թշնամու դեմ, որ գալիս է անդրադարձյալ իր թեթև հաջողություններով ճղփացած և մեր արյան վերջին կաթիլին ծարավի...»: Եվ Վեհաբանի ղահլիճում ու Մայր Աթոռի բակում Հավաքված ամբողջ բազմությունը կերպարանափոխված միահամուռ բացականչեց. «Պատրա՛ստ ենք ելնելու, Վեհափա՛ռ Տեր»: Ապա ծերունազարդ Հայրապետն իր արծվային Հայացքն ուղղելով ժողովրդին՝ չարունակեց.

«Ես միշտ էլ հավատացել եմ իմ ժողովրդի ոգուն: Ես գիտեմ մրա անցած ճանապարհի դառնությունները: Ես համոզված եմ նաև, որ ազգն իմ հայոց անարգ թշնամուն դեռ չի ասել իր վերջին խոսքը: Եվ խոսքն այդ պիտի լինի հաղթական»:

Այնուհետև Հայոց Հայրապետը կարգադրում է Հեչեցնել Մայր Տաճարի և Հայոց բոլոր եկեղեցիների տաճնապի ու սուգի դանդերը, որոնք չլուեցին մինչև ճակատամարտի հաղթական ավարտը և Համազգային միակամ պայքարի մղեցին գաղթական ու արյունաքամ ժողովրդին: Նա ինքն առաջնորդեց միաբանությունն ու ժողովրդին այս վճռական պահին Հայացքն ուղղել գեպի Աստված, և Հայոց «Տէր ողորմեա»-ով ծնկաչոք Հայցել Տիրոջ ապավինությունն ու օրհնությունը: Այսպիսին էր ճակատամարտի նախօրյակը, որը փաստորեն կանխորոշեց Հայոց բանակի հաղթանակը: Աստուծո ներկայությունը Հավաստող այդ զանգակների կանչն էր թևածում ողջ ճակատամարտի ընթացքում, որի լուռ վկան այսօր Սարգարապատում վեր խոյացող զանգակատուն-Հուշայունն է:

Ավելորդ չհամարեցինք գրեթե ամբողջությամբ մեջբերել Գևորգ Ե Հայրապետի բոցավառ խոսքն ու այդ պահի նկարագրությունը, քանի որ

սարգարապատյան հրաշքը խտացված և հիմնավորված է այստեղ: Առանց այս կեցվածքի այլ կլինեիր իրադարձությունների զարգացումը, և դաժան է մտածել, որ այսօր միգուցե չկարողանայինք առնել Սարգարապատի հերոսամարտի 80-ամյակը: Իսկ Գևորգ Ե Սուրենյանց Տփղիսեցի, ժողովրդի տառապանքի պատճառով Վշտալից ստորագրող Հայրապետն այսօր հանգչում է Մայր Տաճարի զանգակատան մոտ, և կարծում եմ, անպատշաճ չէր լինի, տոնակատարությունների ծրագրի շրջանակում տեղ հատկացվեր նաև նրա շիրմին հարգանքի այցելությանը:

Պարտ է շեշտել, որ թե՛ նախապատրաստական շրջանում և թե՛ ճակատամարտի օրերին Ս. էջմիածնի միաբանությունը և շուրջ հինգ հարյուր տարբեր աստիճանի հոգևորականներ խաչանշան սպիտակ պատանքներով, Գարեգին եպիսկոպոս Հովսեփյանի, Զավեն եպիսկոպոս Բաբայանի (Զավեն եպիսկոպոսի շիրմը գտնվում է Ս. Գայանե վանքի հյուսիսային պատի տակ), Թադեոս և Եղնիկ վարդապետների գլխավորությամբ տենդագին կերպով ոգևորում և առաջ էին մղում զինվորին ու շինականին՝ իրենք իսկ ընթանալով նրանց առջևից: Գարեգին եպիսկոպոս Հովսեփյանն էր, որ Մահապարտներ անունով կնքեց 5-րդ փառապանծ գուշիցը, որի աջ թևում կրակի ամենաթեթեկետում կռվում էր հոգևորականների գուշիցը նույն հերոս սրբազանների գլխավորությամբ: Կարելի է դեռ երկարել և մանրամասն նկարագրել սիրագործությունների շարքը, սակայն կարծում եմ, այսքանն էլ խոսուեն է և բավական ասելիքի համար:

Բայց ինչո՞ւ թշնամու հետ բախվելու վայր ընտրվեց ռազմագիտական և ճակատամարտի համար բոլոր առումներով ամենաանհարմար տեղանքը՝ Սարգարապատը: Մի՞թե Հայոց զորքի գերակշռությունն ու սպառազինությունն էին պատճառը: Կամ ասենք իրենց բնական և արհեստական ամրություններով Հայտնի Կարսը, Կարինը, ինչու չէ՞ նաև Ալեքսանդրապոլը շատ դյուրությունը գրավվեցին, բայց այս բաց դաշտում, գերծ պաշտպանական ուղե է միջոցից, Հայ զենքը փայլուն հաղթանակ տոնեց: Թող ռազմագետները որոնեն այս հարցի պատասխանը, մենք միանշանակ կասենք, որ Հայ մարդու թիկունքում Մայր Աթոռ Սուրբ էջմիածինն էր, հետևաբար նահանջել և զիջել՝ նշանակում էր հանձնել Սուրբ էջմիածինը: Սուրբ էջմիածնի ոգին էր, որ երբեք հրամանատարին վերափոխեց հաստատավճիռ զորավարի, նահանջող բանակին՝ փրկարար զորքի, հուսահատ և գաղթական ժողովրդին՝ հաղթանակած Հավաքականության:

Իսկապես որ հրաշք էր Սարգարապատը, և այդ հրաշքը շնչավորողն ու կյանքի վերածողը՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին: Իսկ այդ Եկեղեցուն պաշտոնյան նույն Հայ ընտանիքից, նույն ժողովրդի ծոցից դուրս եկած զավակը, որ երբեք ու երբեք առանձին դասակարգ կամ կաստա չի ներկայացրել, այլ եղել է իր ժողովրդի ցավերով, տառապանքով, ուրախությամբ և հաղթանակներով ապրող, նրա համար աղոթող Հայ մարդը, որն Հայոց Պատմությունը սերտել է իր երանելի նախնիներից և ոչ թե սոսկ ընթերցել Մաքս-լենինյան ուսմունքի ոսպնյակից:

Նեղություն պահին բնագդաբար հիշվող Հայ Եկեղեցին արժանի է վերաբերմունքի նաև ազատության և հաղթանակների օրերին: Հանե՛ք Հայ

Եկեղեցին կամ բազմաշարչրկվող «տերտերներին» մեր պատմության էջերից, և այնտեղ անգոյությունից, անդիմությունից բացի այլ բան չենք տեսնի:

Այս ամենի մասին որոշեցինք գրել ոչ թե որպես սեփական «դասակարգի» շահերի պաշտպանության մոլուցքով տառապող պաշտոնյա, այլ պարզապես երևույթները կողքից դիտող մի հասարակ հայ մարդ, որը երախտիք ունի իր Մոր հանդեպ:

Այսօր էլ Հայ Եկեղեցին խոնարհ լուծվածք, առանց բարձրադպրակ ճիչների շարունակում է անսակարկ ծառայել Աստուծո փառքի և իր հարազատ, սեփական, համբուրելի ժողովրդի բարեպաճման համար: Միայնակ, մեծ զոհողությունների գնով քայլ առ քայլ վերարուժում է իր ստացած վերքերը, Մայրական գորով սրտով և ներող ժպիտով ընդունում զավակների՝ իր հանդեպ դործած չարաճճիությունները և մշտական դաստիարակ լինելով Վեհ Հայացքը ուղղում դեպի առաջ:

Որպես վերջաբան ցանկանում ենք մեջբերել 1937 թվականի դեկտեմբերի 6-ին զնդակահարությանը մարտիրոսացած Թադևոս եպիսկոպոս Մարտիրոսյանի ՆԳԺԿ-ի բանտում արտասանած ուսանելի խոսքը. «Էջմիածնի պատմությունը շատ մեծ է Հայ ազգի պատմության մեջ: Անցել են շատ թշնամական ժամանակներ, կանցնեն նորից և մենք Ձեզ հետ կանցնենք, իսկ Էջմիածինը կշարունակի իր գոյությունը»:

ԲԱԳՐԱՏ ԱՐԵՂԱ ԳԱԼՍՏՅԱՆ